

Економічна безпека підприємства: загрози та шляхи їх пересічення

Петренко О.В.

студент

Донецького національного технічного університету

Антоненко В.М.

кандидат економічних наук, доцент,

Донецький національний технічний університет

Статтю присвячено проблемі економічної безпеки підприємств. Наведено класифікацію загроз та їх чинників за їх основними ознаками та розглянуто причини їх виникнення. Систематизовано превентивні запобіжні заходи, які необхідно здійснювати підприємству для захисту від них.

Ключові слова: підприємство, загроза, безпека, класифікація, чинник, система, захист.

Petrenko O.V., Antonenko V.N. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ: УГРОЗЫ И ПУТИ ИХ ПЕРЕСЕЧЕНИЯ

Статья посвящена проблеме экономической безопасности предприятий. Приведена классификация угроз и их факторов по их основным признакам и рассмотрены причины их возникновения. Систематизированы превентивные меры, которые необходимо осуществлять предприятию для защиты от них.

Ключевые слова: предприятие, угроза, безопасность, классификация, фактор, система, защита.

Petrenko O.V., Antonenko V.N. ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES: THREATS AND WAYS OF THEIR PREVENTION

The publication is devoted to the problem of economic safety of companies. The classification of threats on their main features is given below and the causes of their appearance are examined. Respectively the preventive measures that should be implemented to protect the company from them are systematized.

Keywords: enterprise, threat, security, classification, factor, system, protection.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап економічного розвитку країни пов'язаний із системною активізацією негативних чинників впливу та різних загроз такому розвитку. Останнім часом національна економічна безпека все більше трансформується в економічну безпеку підприємств; від рівня її забезпечення залежать рівень конкурентоспроможності, інвестиційна привабливість та інноваційний розвиток економіки країни, зайнятість населення та якість життя. Крім того, стійкого і максимально ефективного функціонування підприємств можливо досягти шляхом запобігання загроз негативного впливу на нього. Враховуючи це, забезпечення економічної безпеки підприємств є на сьогодні найбільш актуальною проблемою і потребує вирішення цілої низки науково важливих і практично значущих питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні науковці, серед яких І. Александров, Г. Андрощук, А. Барановський, Т. Васильців, Н. Третьякова, А. Гальчинський, В. Гади-

шев, Т. Клебанова, С. Мочерний, В. Мунтіян, В. Ортинський, В. Шкварок та ін., досліджують проблеми безпечного функціонування підприємств, проводять розвідки у сфері економічної безпеки не тільки на рівні національної економіки, а й на рівні окремих суб'єктів господарювання. Але, незважаючи на суттєвий науковий внесок фахівців в дану сферу, системно практичні питання забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємств і надалі залишаються відкритими.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз даної проблеми вказує на те, що в ній відсутній єдиний розподіл загроз фінансової безпеки на групи. Багато вчених-економістів приділяли увагу розгляду лише окремих ознак класифікації, за якими зазвичай можна ідентифікувати загрози, але, на жаль, менше досліджували джерела їх виникнення та особливості окремих видів. Дослідження загроз економічній безпеці в комплексному вигляді практично відсутні, тому доцільним буде розгляд економічних загроз із точки зору класифікаційних

ознак, які дадуть змогу глибше зрозуміти дану економічну категорію.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в тому, щоб дослідити та проаналізувати економічні загрози сучасних підприємств, визначити методи їх нейтралізації та шляхи формування ефективної системи економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення теоретичних підходів до вирішення проблеми економічної безпеки суб'єктів господарювання дало можливість побачити різноманіття поглядів на дану проблему. Вчені не прийшли до єдиної думки: одні розуміють економічну безпеку як стан економічної системи, який дає змогу їй динамічно розвиватися, вирішуючи при цьому соціальні проблеми, інші висловлюють думку, що це певний стан підприємства, за яким воно захищене від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз.

Виходячи з проведеного аналізу досліджень учених, поняття «економічна безпека» можна об'єднати в два підходи:

- перший ґрунтується на тому, що у підприємства є конкретні цілі, які воно намагається досягти. Підприємство має внутрішню структуру й існує в деякому зовнішньому середовищі: якщо внутрішня структура характеризується низкою позитивних якостей, суб'єкт господарювання знаходиться в безпеці; коли ж зовнішнє оточення дає негативний вплив, підприємство все одно може здійснювати свою діяльність і досягати поставлених цілей при запровадженні певних запобіжних заходів захисту;

- другий підхід базується на таких поняттях, як «загроза» і «захищеність від загроз», а акцент переноситься на якісні параметри (стійке функціонування, прогресивний розвиток та ін.). Певні загрози, звичайно, можуть вплинути на ці параметри, але якщо вони захищені від цих загроз, то безпека підприємства може бути забезпечена.

Для підтримки стабільності підприємства необхідно враховувати як внутрішні загрози, пов'язані з господарською діяльністю, так і зовнішні, що не напряму впливають на підприємство. Для внутрішніх загроз характерні економічні процеси, які пов'язані із залученням ресурсів на підприємство, гарантією їх збереження, а також результативною діяльністю. Дані загрози можуть виникати в процесі незадовільної роботи підрозділів підприємства, зокрема з відділом безпеки. До них належать:

неефективний менеджмент, маркетингові стратегії, некомпетентність співробітників, незбереження конфіденційності інформації. Зовнішні загрози економічній безпеці виникають поза підприємством: із боку конкурентів, постачальників, банків і навіть держави (наприклад, збільшення податкового тиску).

На нашу думку, внутрішні загрози мають більший вплив на великі за розміром підприємства, бо такі підприємства можуть використовувати різного роду законні та незаконні лобістські дії задля створення сприятливого для підприємств зовнішнього середовища, а власні управлінські рішення мають бути цілком виваженими й економічно обґрунтованими, тому що призводять до великих за обсягами наслідків: у випадку їх доцільності й успішності підприємство отримує бажаний прибуток і забезпечує свій економічний захист, а управлінські помилки та упущення пов'язані із зниженням прибутків, отриманням підприємством збитків і, як наслідок, втратою економічної безпеки. Отже, для великих підприємств акцент у забезпеченні ефективності своєї діяльності та їх економічного захисту переноситься саме у внутрішню сферу. Для малих за розміром підприємств, навпаки, більш впливовим, на нашу думку, є зовнішнє середовище і пов'язані з ним зовнішні загрози, що можна пояснити, по-перше, неможливістю таких суб'єктів впливати на своє оточення й отримувати від цього певні позитивні результати, а, по-друге, порівняно більш ефективною, позбавленою бюрократичних гальм системою управління на малих підприємствах.

У теорії економічної безпеки загрози розділяються на об'єктивні і суб'єктивні. Формування об'єктивних загроз відбувається незалежно від цілеспрямованої діяльності. Суб'єктивні ж, навпаки, створюються свідомо. Систему об'єктивних загроз утворюють такі фактори, як: інфляція, економічна криза, нестабільна політична обстановка в країні, форс-мажорні обставини і т. п.. Ні діяльність підприємства, ні його працівників до них не належать. Що стосується суб'єктивних загроз, то вони викликані неефективною роботою підрозділів підприємства, які можуть мати недоліки у фінансовій діяльності підприємства, в організації виробничого процесу, пов'язані із низькою конкурентоспроможністю продукції. Але до суб'єктивних загроз також необхідно додати й такі, що пов'язані з діяльністю зовнішніх партнерів (постачальників та замовників), конкурентів, державних контролюючих органів тощо. Вважаємо, що в останні часи ця

факторна складова частина загроз економічній безпеці українських підприємств значно актуалізувалася, причин для цього вистачає, зокрема це: диверсифікація та об'єднання підприємств, формування на національному ринку олігархічних структур, перевищення повноважень представників контролюючих органів, нехтування ними законних прав та інтересів підприємств, лобістське зростання деяких бізнесових структур із державними органами.

За своїм систематичним проявом загрози економічній безпеці поділяються на систематичні і несистематичні. «Існування» систематичних погроз триває досить довгий період часу або навіть завжди; вони мають систематичний характер впливу на підприємство, а їх дія відображає реальні процеси ринкової економіки. До систематичних відносяться такі загрози, як економічний стан, динамічна зміна законодавства в країні, нестабільність ринку, підвищення конкуренції між виробниками однотипної продукції. Вплив несистематичних загроз на підприємство здійснюється непередбачувано, в обмежений період часу; до них належать сезонність коливання попиту на продукцію, тимчасове припинення або зміна відносин із постачальниками, нестабільна робота посередників тощо.

На жаль, сучасні економічні умови, в яких функціонують українські підприємства, переобтяжені систематичними і несистематичними умовами. Але необхідно зазначити, що сучасні умови функціонування підприємств із часом стають усе більш плінними, їх сутність та спрямованість – не передбачуваними, а швидкість цих змін усе більше зростає; крім того, за кількістю їх також стає все більше. З огляду на це, можна стверджувати, що хоч конкретні несистематичні загрози діють в обмеженому проміжку часу, але з урахуванням останньої тези саме несистематичні загрози можуть стати серйозною причиною зниження рівня економічного захисту чи навіть втрати підприємством економічної безпеки.

Деяко подібної точки зору до класифікації загроз дотримуються такі вчені, як Т.Г. Васильців та М.Б. Пасічник [4, с. 132–133]; вивчаючи дану проблему, вони вказували, що за тривалістю впливу на функціонування і розвиток підприємства загрози можна розділити на довгострокові (наслідки від яких усуваються протягом трьох-п'яти років), середньострокові (протягом одного-трьох років) і короткострокові (від одного кварталу до року). Такі проблеми, як низький купівельний попит, монополізація

економіки, втрата ринків збуту, відстала технологія виробництва продукції і т. п., викликають довгострокові загрози економіки підприємства. До середньострокових загроз можна віднести підвищення цін на сировину, високий рівень інфляції, неефективний фінансовий менеджмент підприємства, неефективну кредитну політику. До короткострокових загроз відносять: сезонність збуту продукції, неефективну дивідендну політику, нестачу обігових коштів підприємства, простій устаткування. Дані загрози високодинамічні у своєму прояві, їх наслідки безпосередньо впливають на діяльність підприємства.

Загрози безпеці підприємству можна розділити за ступенем керованості на керовані та некеровані [1, с. 107–108]. Для зміни рівня впливу керованих загроз необхідний вплив керівництва підприємства; до таких загроз належать недоліки в організації виробничого процесу, втрата кваліфікованих кадрів і подібні проблеми. Щоб якимось вплинути на даний вид загроз, необхідно провести моніторинг економічної безпеки підприємства і сформувати комплекс стратегічних управлінських заходів. Не підлягають прямому впливу непрямі загрози, до яких відносяться високий рівень корупції, монополізація економіки держави, непередбачувана зміна законодавства, проте підприємство обов'язково повинно враховувати їх у своїй діяльності.

Згідно з дослідженнями В. Гадісова і О. Поскочинова, можна класифікувати загрози економічній безпеці на ті, які частково піддаються нейтралізації, і ті, які не піддаються нейтралізації [2, с. 30]. До перших відносяться загрози матеріальним і нематеріальним активам, фінансам тощо. Загрози, які не піддаються нейтралізації, включають, наприклад, загрози інформації, збереження споживачів, загрози перспективам розвитку.

Щодо поділу загроз за двома останніми критеріями (на керовані і некеровані), так само й за рівнем нейтралізації, маємо висловити авторську ідею про те, що такий поділ загроз на пряму має зв'язок із рівнем ефективності менеджменту підприємства. Якщо управління підприємством здійснюється достатньо ефективно, то підприємство: своєчасно і комплексно досліджує слабкі сигнали про появу і розвиток загрозливих чинників; створює адекватну систему і службу економічної безпеки; розробляє і впроваджує певні запобіжні заходи з нейтралізації негативного впливу загроз на підприємство; проводить систему підготовки персоналу до дій у період актуалі-

зації загроз. Якщо ж, навпаки, на підприємстві не створено системи і служби безпеки, воно стає незахищеним від дії негативних чинників, а останні (негативні чинники) при цьому попадають у розряд некерованих і тих, що не піддаються нейтралізації. Отже, можна навіть висловити думку про те, що класифікаційний поділ загроз на керовані й некеровані та посилення на їх некерованість забезпечує недбайливих керівників своєрідним «заспокійливим» заходом власного захисту від негативного оцінювання їх компетентності й ефективності їх управлінських дій. Іншими словами, нейтралізація загроз та їх негативних наслідків є своєрідним «тестуванням» якості управління підприємством у сфері забезпечення його економічної безпеки, а отже, й оцінку функціонування системи і служби безпеки.

Впливати на економічну безпеку загрози можуть по-різному. Чинники впливу поділяються на ті, які впливають на всю складову частину економіки, на кілька складових і на одну складову. Так, брак фінансових ресурсів може стати причиною відсутності служби охорони на підприємстві чи неможливості підвищення кваліфікації працівників. А відсутність нового виробничого обладнання призводить до низьких темпів оновлення основних засобів. Такі причини, як старіння наукових кадрів, велике скорочення працівників, які виконували науково-технічні роботи, є важливою загрозою для підприємства.

Необхідно більше уваги приділяти саме загрозам, які, безумовно, мають вплив на всю систему, тобто на все підприємство. Але в наукових дослідженнях цього питання недостатньо уваги приділяється тому факту, що будь-які загрози, які діють на кілька складових чи на одну складову системи, з часом охоплюють і всі інші та перетворюються на системні і діють вже на все підприємство як цілісну систему. Для того щоб довести цю тезу, достатньо тільки представити підприємство як систему із внутрішніми системними взаємозв'язками між його структурними елементами, якими можна вважати, наприклад, служби та підрозділи, функціональні сфери діяльності (виробництво, збут, постачання, фінанси тощо). При зниженні ефективності чи виникненні якогось проблем у діяльності однієї з цих сфер об'єктивно виникають і проблеми в інших підрозділах та сферах діяльності підприємства. Це можна ілюструвати різними прикладами: відсутність якісних матеріальних ресурсів та комплектуючих приводить до зниження якості виготовленої продукції та до проблем із її збу-

том, а потім – і до втрат обсягів виручки від її реалізації; дефіцит фінансових ресурсів гальмує оновлення і модернізацію основних засобів, не дає можливості придбання технічно прогресивних інструментів та іншого приладдя, що зрештою негативно вплине на якість товарних виробів і зниження виробничої потужності підприємства.

В економічній науці запропоновано ще цілу низку класифікаційних ознак дослідження чинників економічної безпеки підприємств. Зокрема, цікавою є точка зору вчених, які виокремлювали загрози: правові (негативна зміна в законодавстві); економічні (несприятлива ситуація на ринку); політичні (погіршення політичної ситуації в регіоні); екологічні (стихійні лиха і т. п.); науково-технічні (неправильне або взагалі незастосування науково-технічного прогресу); технологічні (зміна технології виробництва); демографічні (зміна демографічного стану) [3, с. 24].

Д. Єрмолаєв [5, с. 170–171] у своїх дослідженнях обґрунтовує думку, з якою, безумовно, необхідно погодитися, і сутність якої зводиться до того, що для різних галузей існують специфічні загрози. Наприклад, для промислових підприємств характерними загрозами є: посилення тиску з боку конкурентів, зростання впливу адміністративно-правових ризиків (зміна законодавства, адміністрації виробництва), потрапляння підприємства в залежність від посередників. Для більшості промислових підприємств характерна спеціалізація в будь-якому напрямі, вид їх діяльності не дає змоги швидко, у разі потреби, перейти на випуск іншої продукції; це призводить до посилення конкуренції на ринку, падіння попиту на продукцію, монополізації ринку.

Звісно, кожне окремо взяте підприємство знаходиться в унікальному стані, який залежить як від особливостей його внутрішньої будови і специфіки розвитку, так і від зовнішнього оточення, і якщо навіть галузеве оточення є однаковим для усіх підприємств однієї галузі, то галузеві чинники мають різний вплив на різні підприємства.

Необхідно при цьому додати, що специфічні причини виникнення загроз економічній безпеці підприємств виникають не тільки в галузевому, а й у регіональному розумінні. Тобто підхід цих авторів доцільно було б поширити і на регіональні специфічні особливості підприємств, які знаходяться в певному (наприклад, активному чи депресивному) регіоні країни, що напряму має вплив на можливості підприємств здійснювати свою господарську

діяльність, отримувати прибуток і створювати власну систему безпеки.

Крім того, класифікувати загрози економічній безпеці підприємства можна ще за такими критеріями: за моментом виникнення – актуальні (економічна криза, яка вже настала) і потенційні (можлива поява нових конкурентів на ринку); за об'єктивністю існування – реальні та уявні загрози; за впливом на об'єкт – активні і пасивні; за частотою виникнення – постійні і випадкові; за ступенем очевидності – явні та приховані. З приводу цього треба додати, що практичне дослідження й обстеження загроз на вказаними чинниками допоможе керівництву підприємств більш ефективно реагувати на їх виникнення і реалізовувати необхідні превентивні дії, адже тільки знаючи загрози, можна адекватно їм протистояти.

Дослідження проблеми економічної безпеки підприємств, зокрема її чинників, дало змогу дійти висновку, що в наукових джерелах наводиться досить різні класифікації загроз економічній безпеці, але всі вони мають місце бути, тому що економічне буття є досить різноманітним, і в конкретних умовах конкретно узятото підприємства деякі з них стають на певний період досить актуальними, а зі зміною умов функціонування підприємства може актуалізуватися інша сукупність загрозливих чинників.

Тому практикуючим менеджерам, які опікуються забезпеченням економічного захисту підприємств, необхідно знати весь перелік можливих загроз і залежно від їх актуалізації проводити відповідні превентивні захисні заходи. При цьому менеджмент економічної безпеки повинен бути дієвим і ефективним, превентивним і наступальним, а не зосереджуватися на пошуку відмовок із приводу того, що загрози є некерованими, об'єктивними, зовнішніми, тобто такими, проти яких підприємство безсиле. Будь-яка з наведених вище загроз не є абсолютно безумовною, а має суб'єктивний аспект, який проявляється в тому, що різні менеджери по-різному ставляться до конкретики поділу загроз на різні види, тому важливим є практичне застосування класифікаційних видів загроз в умовах кожного підприємства та розробка відповідного механізму захисту від них.

Безпечне функціонування підприємств потребує їх власної системи безпеки, завданнями якої мають бути: захист прав підприємства; прогноз розвитку несприятливих подій; аналіз конкурентів і партнерів фірми; превентивний вияв загроз підприємству; недо-

пущення незаконного проникнення осіб у злочинних цілях (розвідка конкурентів); управління функціонуванням системи безпеки.

Якщо підприємство буде мати ефективну систему економічної безпеки, воно ефективно функціонуватиме навіть в умовах жорсткої конкуренції чи інших несприятливих умовах. Але при створенні такої системи безпеки обов'язково потрібно враховувати специфіку даного підприємства.

Отже, система економічного захисту підприємства вимагає: створення служби безпеки на підприємстві; активізації захисних заходів на підприємстві (технічних засобів та працівників системи безпеки); проведення заходів і програм (бесід) з персоналом з приводу комерційної таємниці підприємства; підписання документів про нерозголошення тощо.

На систему економічної безпеки підприємства покладається ціла низка пов'язаних між собою завдань. Загалом, завданнями системи економічної безпеки підприємства є: забезпечення фінансової стійкості й ефективної роботи, його конкурентоспроможності на ринку; організація ефективного менеджменту; зниження впливу роботи підприємства на навколишнє середовище; захист персоналу та інформаційного середовища; підтримання належного рівня інформаційного забезпечення роботи підприємства; захист матеріального забезпечення та комерційних інтересів підприємства. Як видно, перелік питань, що стоять перед системою економічної безпеки підприємства, є досить різноманітним, і, виходячи з цього, їх вирішення потребує системної взаємодії служби безпеки із відповідними функціональними підрозділами підприємства.

Кожний напрям забезпечення економічної безпеки є важливою складовою частиною в системі безпеки підприємства; останню можна визнати ефективною в тому випадку, якщо керівництво підприємства буде підтримувати її стабільне функціонування на всіх рівнях. Щоб забезпечити безпеку підприємства, необхідно задіяти всіх учасників даного процесу і забезпечити певну узгодженість у їхніх діях: усім співробітникам повинні бути відомі всі заходи безпеки; питаннями організації забезпечення безпеки підприємства повинні займатися тільки спеціалісти в даній сфері (недосвідчений працівник може прийняти неправильне рішення в усуненні будь-якої загрози, що призведе до великих проблем).

Висновки цього дослідження. Для ефективної протидії загрозам, умов безпеки

і стабільності підприємства необхідно створити систему комплексного захисту і забезпечити її функціонування. Існує безліч факторів появи загроз економічній безпеці, тому необхідно своєчасно виявляти їх і приймати правильні рішення щодо їх усунення, інакше для підприємства можуть бути непоправні наслідки.

Економічна безпека вимагає постійного нагляду, тому на підприємстві повинен бути

спеціальний відділ, який буде займатися даними проблемами.

До подальших досліджень у даній області відносимо: освоєння й аналіз загроз в окремих сферах економічної діяльності; поділ загроз економічної безпеки підприємства на функціональні складові, розробка механізму впровадження системи безпеки на підприємствах з урахуванням галузевої та інших особливостей конкретних підприємств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Якубович З. Ідентифікація загроз економічній безпеці машинобудівного підприємства / З. Якубович // Галицький екон. вісник. – 2010. – № 3(28). – С. 107–112.
2. Гадышев В.А. Классификация угроз экономической безопасности предприятия / В.А. Гадышев, О.Г. Поскочина // Вестник Санкт-Петербургского ун-та ГПС МЧС. – 2014. – С. 27–31.
3. Гусев В.С. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / В.С. Гусев, Б.И. Кузин, М.Д. Медников и др. – СПб. : Очарованный странник, 2001. – 256 с.
4. Васильців Т.Г. Чинники та джерела загроз економічній безпеці підприємства / Т.Г. Васильців, М.Б. Пасічник // Наук. вісник НЛТУ України. – 2008. – С. 128–135.
5. Ермолаев Д.В. Угрозы экономической безопасности предприятия / Д.В. Ермолаев // Известия ТулГУ. Экон. и юрид. науки. – 2012. – С. 170–175.